

Laura Caretta, Ernesto de Carolis, Gianfranco Gazzetti, Giuseppina Ghini, Mauro Incitti, *Introduzione allo studio della ceramica Romana*, Gruppo Archeologico Romano, Roma, 1979, 101 p. cu 34 de pl. în text.

Întocmită de cîțiva membri ai Grupului Arheologic Roman, cu sediul la Roma, broșura pe care o prezentăm este a opta dintr-o serie de douăsprezece, apărute pînă acum și privind diferite probleme de istorie veche și arheologie; editată sub forma unui curs, ea cuprinde cîteva noțiuni introductive referitoare la ceramica romană din Italia. Încă de la bun început autorii țin să sublinieze că vor exclude din prezentarea lor unele categorii de ceramică provincială (sigillatele sud-gallice și hispanice, terra sigillata chiara B, sigillatele europene, cele orientale și ceramica de Megara). Sînt lăsate, de asemenea, la o parte alte categorii minore, ca fiind complementare altora mai importante (ceramica de Aco Sario, ceramica cenușie, presigillatele). Prin descrierea categoriilor ceramice alese, autorii intenționează să furnizeze un „instrument“ de lucru pentru o identificare imediată și pentru o cunoaștere de bază, primară, a ceramicii romane.

Lucrarea tratează la început probleme generale de tehnologie, continuate cu unele sugestii în vederea sistematizării și tipologizării ceramicii; urmează un foarte important capitol, și anume scara tonală a argilei. Pentru o mai clară înțelegere se anexează aici și o planșă color cu 21 de nuanțe diferite (după O. Mazzucato), înfățișînd marea varietate de culori pe care o poate avea argila, de la negru și cenușiu, pînă la gălbui-albicios, trecînd printr-o serie de nuanțe ale roșului. Cea de-a doua parte a studiului cuprinde descrierea sumară și ilustrarea unor categorii de ceramică socotite de către autori mai importante: ceramica cu vernis negru, terra sigillata italica, terra sigillata chiara sau africana, vasele cu pereți subțiri, ceramica glazurată, ceramica cu vernis roșu în partea interioară, vasele cu buze înegrite și patină cenușie, ceramica de producție locală, amforetele și recipientele de sticlă. Lucrarea se încheie cu o scurtă listă bibliografică corespunzătoare fiecăreia dintre categoriile de recipiente descrise. Trebuie de asemenea menționat faptul că, studiul oricărei categorii este însoțit de un relativ bogat aparat critic și de cîteva planșe tipologice ilustrative care conțin formele semnificative. Schema generală după care sînt descrise categoriile mai sus amintite este următoarea: definiție, istoricul studierii categoriei respective, caracteristici tehnice, încadrarea istorică sau datarea, centre de producție, forme și ornamente. Deși de proporții reduse, lucrarea este foarte utilă pentru studiul de început și de ansamblu al ceramicii romane, avînd în același timp marele merit de a fi clar împărțită. Nu știm în ce măsură însă categoriile alese de autori spre a fi prezentate

sînt sau nu cele mai potrivite; rămîne ca cei care s-au ocupat în parte de fiecare din ele să-și spună părerea în legătură cu acest lucru.

În cadrul capitolului privitor la noțiunile generale de tehnologie autorii se opresc asupra unor probleme referitoare la obținerea argilei optime prin adăugarea de degresanți sau prin spălare, depinzînd de materia primă, respectiv de felul lutului în stare naturală (mai gras sau mai puțin gras). Odată obținută argila necesară, cu ajutorul altor operații se ajunge la cele patru tipuri de pastă folosite în modelare: a) pasta moale (45—55% apă), folosită pentru decorarea în tehnica barbotinei; b) pasta semimoale (8—10% apă), folosită pentru elemente aplicate: torti, picioare, ornamente; c) pasta consistentă (cu procent minim de apă), folosită pentru modelarea formei la roată; d) pasta dură care are consistența propice vasului în faza de tragere la roată.

Următorul proces este modelarea; sînt descrise trei tipuri de modelare a ceramicii: a) la roată; b) turnare în tipare, aceasta constînd din două faze, modelarea propriu-zisă și finisarea; c) cu ajutorul „colombinei”. În continuare, vasele sînt supuse arderii în cuptor. Autorii afirmă că abia în ultima vreme, datorită descoperirilor mai numeroase din Italia și din restul lumii romane, s-a ajuns la o cunoaștere mai aprofundată și chiar la o clasificare a cuptoarelor în care se producea olăria romană. Ei preiau (după M. Picon, *Introduction à l'étude technique des céramiques sigillées de Lezoux*, Lyon, 1973) cele două mari tipuri de cuptoare: A) cuptoare construite pentru arderea în atmosferă reducătoare (în camera de foc și în camera de ardere a vaselor temperatura este egală); B) cuptoare construite pentru ardere în atmosferă oxidantă (camera de foc comunică direct cu exteriorul prin niște tuburi; în acest fel, camera de ardere a vaselor e împărțită în mai multe compartimente, fiecare din acestea fiind închis și avînd o temperatură diferită, superioară celei din camera de foc).

Se trece, în continuare, la clasificarea ceramicii după criteriile folosite de cercetătorii italieni; aceștia se bazează pe următoarele considerații: 1) distincția între materiile prime folosite, pe de o parte lut, pe de altă parte sticlă, bronz etc.; 2) distincția între diferitele categorii de recipiente, conform funcționalității lor. Odată efectuată împărțirea, e necesară o selecție ulterioară, în cadrul fiecărei categorii astfel obținute; ea se face prin separarea părților componente ale unui vas (în cazul în care e vorba de fragmente), cum ar fi buze, funduri, torti, pereți ornamentați sau neornamentați etc. Dintre toate acestea, elementul morfologic cel mai important, care determină forma, tipul sau varianta de recipient, este buza.

Autorii încearcă apoi definirea conceptelor de formă, tip și variantă. *Forma* este definiția structurală a obiectului, determinată în general de funcționalitatea sa. *Tipul* este un aspect dat unei forme de producție și este verificabil în mod tipologic numai într-o perioadă de timp suficient de lungă. *Varianta* este o ușoară modificare, ocazională sau voită, a tipului. De exemplu, în formularea *pahar tronconic cu buza dreaptă*, paharul este forma de recipient, tronconic este tipul de pahar, iar varianta este dată de buza dreaptă (p. 9—10).

Ultimul capitol din partea introductivă este cel care tratează scara tonală. Ea a fost întocmită după O. Mazzucato, *Scala tonale delle argile*, în *Tavola rotonda sulla archeologia medioevale, a cura dell'Istituto Nazionale*

di *Archeologia e Storia dell'Arte*, Roma, 1976, p. 121—125. Ea este deosebit de folositoare, pentru că oferă un punct de referință comun în vederea descrierii culorii unui vas. Fiecare nuanță reprezintă un eșantion de argilă, după ce a fost ars, pentru că înainte de ardere culoarea argilei poate diferi de la o zonă la alta. Autorii propun chiar folosirea acestei scări tonale: cînd culoarea unui vas este identică cu una din culorile scării tonale, atunci se va nota că ea corespunde, de pildă, cu STA 9 (STA = scala tonale delle argile); în cazul în care aceasta nu coincide, se notează STA +9 sau -9 de la caz la caz. După cum subliniază cercetătorii italieni, această scară nu este definitivă; ea poate fi modificată, pot fi adăugate noi culori sau nuanțe, dar, după părerea noastră, importanța ei constă în faptul că există o bază comună de discuții.

Urmînd acestor scurte considerații generale, se trece la analizarea propriu-zisă a ceramicii, cu scurte referiri la fiecare din categoriile amintite. Nu ne vom opri asupra tuturor, ci vom sublinia doar unele idei care ne-au reținut în primul rînd atenția. Ni s-a părut, astfel, deosebit de util modul în care autorii au reușit să sistematizeze datele privitoare la fiecare din categoriile ceramice discutate de ei, în așa fel încît un începător reușește să se lămurească foarte ușor cu noțiunile de bază despre o clasă sau alta, avînd posibilitatea să vadă tipuri reprezentative de recipiente și să consulte o listă bibliografică „de bază” pentru subiectul care îl interesează. Ne-am oprit asupra a ceea ce autorii au numit *ceramica de producție locală*, pentru că dacă celelalte categorii de ceramică beneficiază de studii și cercetări mai ample, ceramica de uz comun a fost oarecum „uitată” pînă acum cîteva decenii și orice nouă tentativă de publicare și ordonare a ei ni se pare a fi un pas înainte spre perfecționarea cercetării ceramologice. Sub acest nume sînt cuprinse toate tipurile comune de recipiente de bucatărie și de masă. Fiecare oraș sau centru mai mic avea propria sa officină, de proporții reduse, care satisfăcea cererea de astfel de produse pentru folosința cotidiană. Autorii subliniază că pentru o încadrare mai bună a acestei clase ar fi oportun, cum s-a și făcut deja în parte, să se întocmească tipologii locale, pe baza materialului existent, tipologii din care să se poată „extrage” apoi formele cele mai răspîndite în anumite zone mai largi, ajungîndu-se la individualizarea tipurilor comune. Ei împart această clasă (p. 59) în *forme deschise* (platouri, castroane, străchini, căni, cupe, pahare, oale, tigăi, *mortaria* și *catini*) și *forme închise* (*unguentaria*, flacoane pentru parfumuri și balsamuri, sticle, carafe, amforete, vase ovoide și piriforme). Formele deschise sînt cele care nu erau folosite pentru păstrarea în ele a unor produse lichide sau solide, ci pentru bucatărie sau servitul la masă. Formele închise cuprind toate recipientele afectate păstrării produselor lichide sau solide. Deși clasificarea făcută pentru ceramica locală pare uneori sumară și ușor forțată, ea este mulțumitoare, dacă avem în vedere proporțiile reduse ale studiului de față, precum și scopul lui, acela de inițiere în problemele ceramicii romane.

Ultima grupare de recipiente studiate o constituie cele de sticlă. Este un capitol interesant, pentru că în cîteva cuvinte autorii fac o scurtă istorie a sticlei; sînt trecute în revistă tehnicile de fabricare a acesteia în antichitate, iar în continuare se dau cîteva noțiuni de bază despre sticlă ca material de confecționare a recipientelor. Sînt clasificate, astfel, produsele de sticlărie din

Italia romană, formele mai frecvente și principalele tehnici de decorare a acestora.

Am aminti încă o dată că lucrarea se încheie cu o listă bibliografică, pe categorii de recipiente, destul de redusă ca proporții, dar deosebit de utilă pentru începătorul interesat în aceste probleme, tocmai prin simplul fapt că el găsește aici câteva din lucrările importante asupra subiectului, tot așa cum studiul de față îi oferă un punct de plecare pentru o cercetare mai amănunțită a claselor de recipiente deja pomenite. Din aceste motive recomandăm lucrarea studenților care se specializează în arheologie, ea nefiind nici prea încărcată, de strictă specialitate, dar neavînd nici aspectul unei cărți de popularizare.

ALINA SOROCEANU

Marie-Hélène et Jacques Santrot, *Céramiques communes Gallo-Romaines d'Aquitaine*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1979, 266 p. text cu 10 fig. în text + 133 pl.

Lucrarea de față se înscrie în tendința actuală de a se publica o cât mai mare cantitate de ceramică comună, de a nu se mai insista doar asupra categoriilor deosebite, cum ar fi terra sigillata, vasele cu pereți fini, ceramica stampilată, ceramica pictată etc. Ceramica comună a fost și este un izvor de primă mînă pentru cunoașterea vieții economice și sociale a unei populații sau regiuni, cu atît mai mult cu cît ea se găsește într-o relativ mare cantitate, în majoritatea complexelor arheologice, devenind aproape banală în special pentru cei care nu îi acordă suficientă atenție. Din aceste motive, publicațiile conținînd ceramică comună, tot mai des apărute în ultimele decenii, constituie realizări demne de toată lauda și, mai mult decît atît, exemple care se cer urmate.

Luînd în studiu regiuni sau zone cu o suprafață medie, astfel de lucrări nu devin nici prea stufoase, copleșitoare, dar nici nu rămîn sărace în material. O asemenea încercare fac și autorii cărții de față, pentru Aquitania, de fapt numai pentru nordul acestei provincii; după cum constatăm însă, ei se limitează doar la orașele Bordeaux și Saintes, cu zonele înconjurătoare. Sînt studiate nouă mari colecții de ceramică de uz comun, ele fiind considerate reprezentative pentru toată regiunea (p. 6), avînd în vedere că cele două orașe din care provin erau centre administrative, culturale și comerciale binecunoscute în antichitate.

Lucrarea este divizată în trei părți mari. În capitolele introductive autorii dau câteva indicații asupra metodelor de lucru, mai întîi cele obișnuite, care preced prelucrarea propriu-zisă a materialului și, în sfîrșit, interpretarea lui cu ajutorul metodelor moderne statistice și de laborator (fizice și chimice). Tot aici sînt cuprinse și noțiunile tehnologice care privesc procesul de fabricare a ceramicii: pasta, modelarea acesteia, cuptoarele și atelierele, decorarea și stampilarea. Studiul formelor constituie a doua parte a lucrării (p. 39—216); la începutul ei se găsește un capitol în care este expus criteriul folosit pentru clasificarea materialului, arătîndu-se motivele pentru care forma recipientelor a fost adoptată ca bază de lucru. Drept urmare, este